

Jakub Wolny
Politechnika Śląska w Gliwicach

Technologie informacyjne i komunikacyjne (ICT) w procesie wspierania rozwoju społecznego osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną

Supportive role of the ICT Technologies in the process of social development of people with deeper mental handicap

Intensive development of computer and Internet technologies is an imminent characteristic of recent reality. The social status of a person is more and more often dependent on his ability to participate in mass culture norms, realized by the use of modern Internet technologies, ownership of hardware, use of mobile apps and a presence in the social media. Staying out of digital reality, also much often can cause exclusion from social interaction in general. One of the groups most threatened with social marginalization are people with a handicap, especially with deeper mental handicap. Their limited access to computer/mobile hardware (caused mostly by their financial status), and the marginal role of ICT education in educational and rehabilitation curriculums, can cause lowering of their social status and finally lead to social exclusion. Considering the changes in the social environment caused by the impact of computer/internet technologies, the use of modern ICT tech and it's potential as sociological compensation for the lack in social functioning of people with deeper mental handicap, might be the chance for a practical realisation of the normalisation paradigm.

One of the examples confirming the ability and sense of actions taken in this field, is certainly the experience gained during the realisation of the PO KL 7.2.1 project „Zrobimy to sami...” (We'll do it ourselves...). This project was carried out in 2011-2013 in the Silesian region. Actions implemented in 6 cities of the region, addressed people with deeper mental handicap staying out of vocational activity. The main characteristic of the task carried out during the realization of the project was to concentrate on the areas where the participants' functioning was stereotypically considered as unavailable for them. In terms of this article, the most interesting of course was their use of the ICT technologies, and the Mahara e-portfolio portal. Thanks to this tool, the project participants became fully-fledged partakers of a digital society and creators of the digital resources. They were taking part in activities typical for their peers, socially attractive and appropriate for their age and interests.

Analysis of the outcomes of the described project shows that the people with deeper mental handicap can benefit from ICT in the perspective of their development and achieve enhancement of the quality of life to a far greater extent than is expected within the common belief about their cognitive capabilities. Yet there is a great lack in the organizational solutions and awareness be-

tween professionals about the need to develop ICT skills among people with deeper mental handicap.

Słowa kluczowe: nowe technologie, niepełnosprawność intelektualna, osoba z głębszą niepełnosprawnością intelektualną

Kaywords: new technologies, intellectual disability, a person with profound intellectual disability

Człowiek, jego miejsce i rola w dynamicznie rozwijającej się przestrzeni cyfrowej

Wraz z wejściem technologii internetowych w erę web 2.0 zmianie uległ podmiot kreujący treści w Internecie. Dotychczasowi wyspecjalizowani webmasterzy, operujący skomplikowanym kodem programistycznym, zastąpieni zostali przez zwykłych użytkowników, a ich rola z twórców sprowadzona została do roli administratorów, konserwatorów ogromnej przestrzeni jaką stanowi Internet. Bierni dotychczas użytkownicy, którzy mogli jedynie odbierać zawarte w Internecie informacje, stali się ich twórcami i popularyzatorami. Stało się to głównie za sprawą wzrostu popularności portali społecznościowych, blogów internetowych, forów użytkowników itp. Możliwość współtworzenia treści przez jej potencjalnych odbiorców zaczęła się pojawiać niemal w każdej aplikacji internetowej. Coraz częściej tworzymy, oceniamy, komentujemy, modyfikujemy zasoby internetowe, poczynając od produktu w sklepie internetowym, przez artykuły, publikacje i filmy, po definicje haseł w encyklopedii i tłumaczenia słów w tłumaczach on-line. Co więcej, technologie internetowe cały czas się rozwijają i to w nieprawdopodobnie dynamicznym tempie. Rozwój interakcyjności sieci internetowej, próby tworzenia 'inteligentnych' algorytmów i sieci semantycznej w połączeniu z miniaturyzacją i wszechobecnością sprzętu internetowego prowadzą nas w erę sieci 3.0. Sieci, która monitorując naszą codzienną aktywność (we wszystkich sferach), odpowiada na nasze potrzeby, wchodzi z nami w interakcję wiążąc się nierozłącznie z organizacją naszego życia. Swoistą konsekwencją rozwoju technicznego są przemiany w życiu społecznym (nie tylko) młodych osób. Uczestnictwo w masowej kulturze, realizowane między innymi przez korzystanie z technologii internetowych, posiadanie odpowiedniego sprzętu, korzystanie z aplikacji internetowych, obecność na portalach społecznościowych staje się wyznacznikiem naszego funkcjonowania w społeczeństwie. Co więcej, pozostawanie poza rzeczywistością cyfrową może co raz częściej grozić wykluczeniem ze społecznych interakcji w ogóle.

Jedną z licznych konsekwencji takiej sytuacji jest wyzwanie przed jakim staje współczesna szkoła. Nie zastanawiamy się już dzisiaj czy wykorzystywać technologie komputerowe w pracy dydaktyczno-wychowawczej, podstawowe pytanie

w tej kwestii brzmi bowiem: jak to robić by optymalizować rozwój uczniów? Mimo licznych kontrowersji, uzasadnionych obaw i wielu zagrożeń związanych z 'cyfryzacją' życia, jej wejście w rzeczywistość szkolną wydaje się być nieuniknione, a może nawet konieczne, by umożliwić młodym osobom efektywne funkcjonowanie w tak dynamicznie zmieniającym się i cyfryzującym świecie. Tym bardziej jednak istotne staje się poszukiwanie rozwiązań takiego wykorzystania technologii internetowych, by służyły one rozwojowi człowieka, a nie go ograniczały i wywoływały negatywne, potencjalnie groźne zjawiska.

Odpowiedź na to pytanie niestety nie jest oczywista. Uregulowania prawne w przepisach oświatowych mają z natury rzeczy charakter ogólny i postulatyczny. Mimo uwzględniania obszaru treści oraz umiejętności z zakresu posługiwania się technologiami ICT w podstawie programowej kształcenia ogólnego, programach nauczania i innych dokumentach formalnych rzeczywiste umiejętności posługiwania się technologiami komputerowymi są w dalszym ciągu bardzo niskie. Jak wynika z raportu *Diagnoza Społeczna 2011* podstawowe czynności związane z obsługą komputera ograniczają się do prostych czynności w edytorze tekstu (deklaruje je 63% użytkowników) oraz operacji na systemie plików (kopowanie/przenoszenie plików i folderów, umiejętności w tym zakresie deklaruje 70% użytkowników). Znacznie gorzej przedstawia się sytuacja związana z posługiwaniem się arkuszem kalkulacyjnym (36% użytkowników), instalowaniem dodatkowych urządzeń (takich jak drukarka/skaner – 37% użytkowników) czy tworzeniem prezentacji multimedialnych (23% użytkowników) (Czapiński, Panek 2011). Znacznie lepiej przedstawiają się umiejętności odnoszące się do korzystania z Internetu. Prawie 96% użytkowników komputera deklaruje umiejętność posługiwania się pocztą elektroniczną, podobnie jest z obsługą przeglądarki internetowej czy umiejętnością posługiwania się wyszukiwarką internetową. Co bardzo interesujące na przestrzeni lat 2007–2011 uwidacznia się spadek umiejętności ogólnej obsługi komputera z równoczesnym podnoszeniem się kompetencji w zakresie obsługi usług Internetowych. Przyczyn tego stanu rzeczy autorzy opracowania doszukują się w szybkim przyroście liczby użytkowników komputerów przy jednoczesnym niskim poziomie ich kompetencji w tym zakresie (Czapiński, Panek 2011). Zaprezentowane wyżej wyniki odnoszą się do populacji użytkowników urządzeń komputerowych, w odniesieniu natomiast do umiejętności obsługi komputera w populacji wszystkich Polaków sytuacja przedstawia się znacznie gorzej. Według cytowanego wyżej źródła zaledwie 9,2% Polaków w wieku powyżej 16 lat potrafi w podstawowym zakresie obsługiwać programy biurowe i korzystać z Internetu. Takie dane w zestawieniu z dynamicznym rozwojem tej branży techniki, ogromną dostępnością i powszechnością komputerów oraz dostępem do Internetu, a w końcu nakładami na kształcenie kompetencji komputerowych wyglądają co najmniej niepokojąco, wskazują bowiem na zauważal-

ne i niestety negatywne zjawisko braku dostosowania działań szkoły do wymogów postępującej cyfryzacji świata.

Niewątpliwy wpływ na powyżej opisany stan rzeczy posiada z pewnością funkcjonujący model kształcenia przyszłych nauczycieli. To od ich kompetencji przecież zależeć będzie wymiar i stopień wykorzystania ICT w edukacji przyszłych pokoleń. Przyglądając się jednak aktualnym programom kształcenia na studiach pierwszego i drugiego stopnia na kierunkach pedagogika i pedagogika specjalna na wielu polskich uczelniach stwierdzić można jedynie, że najczęstszym rozwiązaniem w obszarze rozwijania kompetencji informatycznych jest realizowanie obowiązkowego modułu zajęć z zakresu technologii informacyjnych/komputerowych na studiach I stopnia, którego studia II stopnia już nie przewidują. Przedmioty *stricte* poświęcone technologiom w edukacji pojawiają się niezmiernie rzadko w proponowanych programach kształcenia, sporadycznie realizowane są w ramach zajęć fakultatywnych. Znaleźć można za to liczne odniesienia do technologii ICT w kartach przedmiotów w aspekcie proponowanych sposobów weryfikacji efektów kształcenia. Rodzi się jednak pytanie, czy są one podyktowane koniecznością ich umieszczenia wynikającą z wymogów Krajowych Ram Kwalifikacji i odgórnych uwarunkowań procesu zarządzania jakością kształcenia, czy też przekładają się na realne działania dydaktyczne nauczycieli akademickich. Jak zauważa P. Plichta, być może zbyt często w procesie organizacji warunków do wykorzystywania technologii ICT w edukacji skupiamy się wyłącznie na pozyskaniu niezbędnego sprzętu, „fizycznego dostępu do technologii” przy okazji pomijając kwestie związane z kształceniem nauczycieli, dostosowywaniem czy modyfikacją programów nauczania czy refleksją nad możliwościami wykorzystania tych technologii tak do nauczania jak i do wychowania (Plichta 2012, s. 70).

Sytuacja osób niepełnosprawnych

Sprawa komplikuje się jeszcze bardziej gdy przyjrzymy się sytuacji osób z niepełnosprawnością, w tym szczególnie z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Choć podstawa programowa kształcenia ogólnego dla tej grupy uczniów niepełnosprawnych wskazuje na konieczność kształcenia kompetencji komunikacyjnych, wdrażania do samodzielności życiowej, w tym do rozwijania umiejętności samodzielnego zarządzania czasem wolnym itp., słowa komputer, Internet, telefon komórkowy, tablet praktycznie się w niej nie pojawiają, podobnie jak treści odnoszące się do kształcenia kompetencji informatycznych (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy

programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2012 r., poz. 977). Co więcej, we wszystkich analizowanych przeze mnie dokumentach, raportach, artykułach naukowych dotyczących udziału osób z niepełnosprawnością w świecie technologii ICT jest stosunkowo niewielki, a osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną praktycznie żaden. W jednej z nielicznych publikacji poświęconych w całości tematyce korzystania z Internetu przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną autorstwa Piotra Plichty rozważane są głównie aspekty dotyczące funkcjonowania osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną, w kwestii osób z głębszymi stopniami tej niepełnosprawności zasygnalizowana została jedynie kwestia, iż korzystanie przez z tę grupę osób z ICT jest bardzo ograniczone lub zupełnie niemożliwe (Plichta 2012.). Ten stan rzeczy pozostaje jednak w sprzeczności z postulowaną powszechnie koncepcją normalizacji życia osób z niepełnosprawnością. Trwający od wielu lat proces zmian w rozumieniu istoty niepełnosprawności, humanizowanie się jej modelu doprowadziły do ugruntowania się społecznego paradygmatu niepełnosprawności, którego jedną z ważniejszych konsekwencji stanowi „założenie o niemożliwości analiz funkcjonowania osób z niepełnosprawnością z pominięciem aspektów poza jednostkowych i poza dysfunkcyjnych” (Krause 2010, s. 185). Tak pojmowane założenie dokonuje swoistego przełomu w rozumieniu uwarunkowań funkcjonowania osób z niepełnosprawnością, czyniąc z nich również, jeśli nie przede wszystkim problem społeczny. Wyjście poza indywidualny, biomedyczny sposób rozumienia niepełnosprawności i dostrzeżenie wagi czynników społecznych niesie z sobą przesłanie, „[...] że każdy członek społeczeństwa może stać się niepełnosprawny, [...] Do obowiązków zbiorowości należy wsparcie tych, którzy nie ze swojej winy w takiej sytuacji się znaleźli.” (Krause, 2010, s. 187). Konsekwencją tak rozumianych zmian w postrzeganiu niepełnosprawności było stopniowe odejście od poszukiwań przyczyn niepełnosprawności i ich indywidualnych konsekwencji funkcjonalnych jedynie w obszarze dysfunkcji i wad rozwojowych, w kierunku rozpoznawania środowiskowych uwarunkowań ułatwiających bądź też utrudniających to funkcjonowanie (za Krause 2010). Oczywiście konsekwencją wyżej opisanych zmian w rozumieniu niepełnosprawności stało się przeformułowanie podstaw organizowania działań edukacyjnych i terapeutycznych wobec osób z niepełnosprawnością pod kątem uwzględnienia procesów normalizacji środowiska i życia osób z niepełnosprawnością. Przyjęcie za priorytetowy paradygmatu normalizacji środowiska wymaga bowiem jak pisze Krause „zrównoważenia zainteresowań i działań pedagogów specjalnych pomiędzy czynnikami osobowymi (rehabilitacją) i środowiskowymi (normalizacją)” (Krause 2010, s. 197). Przy jednoczesnym uwzględnieniu zatem indywidualnych właściwości psychofizycznych osoby i sprofilowaniu programu rehabilitacji, podejmuje się również istotne działania normalizacyjne skierowane

na środowisko w jakim ona funkcjonuje. Najbardziej znaczące w tej sferze działania skupiać się będą wokół następujących obszarów przestrzeni życiowej: możliwości samodzielnego zamieszkania, normalizacji rytmów życia, normalizacji życiorysu, normalizacji autonomii, normalizacji seksualności i kontaktów z płcią przeciwną, normalizacji sytuacji ekonomicznej, normalizacji kontaktów społecznych. (Krause, Żyta, Nosarzewska 2010, s. 34–38).

W kontekście rozważań nad znaczeniem technologii ICT dla rozwoju osób niepełnosprawnych kluczowe wydają się być postulaty samodzielnego mieszkania, normalizacji sytuacji ekonomicznej, normalizacji życiorysu i kontaktów społecznych. Rozważając kwestie samodzielnego mieszkania oprócz lokum i uwarunkowań jego ewentualnego współdzielenia z innymi osobami, pod uwagę należy brać także jego wyposażenie, w tym również sprzęt komputerowy czy podłączenie do sieci Internetowej. Jak wynika z raportu „Niepełnosprawni w sieci” największą przeszkodą w posiadaniu sprzętu komputerowego i dostępu do Internetu często są finanse (PFRON, 2006). Choć oczywiście technologie ICT nie są niezbędne do życia, to do wyrównania jego standardów i normalizowania warunków życia osób niepełnosprawnych już tak. Wymieniana wyżej normalizacja kontaktów społecznych w kontekście dzisiejszego społeczeństwa funkcjonującego w rzeczywistości web 2.0 nabiera również nowego znaczenia. Jak wspomniano w niniejszym opracowaniu wykluczenie cyfrowe ostatecznie może prowadzić do obniżenia się statusu społecznego jednostki, uniemożliwić jej uczestniczenie w różnego rodzaju aktywnościach społecznych rówieśników (organizowanych z wykorzystaniem technologii internetowych), utrudnić kontakty interpersonalne i w konsekwencji przyczyniać się do jej społecznej marginalizacji. Internet ponadto może pełnić specyficzne funkcje kompensacyjne w zakresie kontaktów społecznych właśnie u osób z niepełnosprawnością.

Jak podaje K. Parys za M. Jużą „Internetowi można przypisać funkcję kompensacyjną w sensie socjologicznym” (Parys, Olszewski, Trojanowska 2012, s. 180). Oznacza to, iż osoby, które wykazują potrzebę nawiązywania i pozostawania w regularnych kontaktach społecznych mogą wykorzystywać do tego celu Internet i technologie ICT w sytuacji gdy kontakt osobisty jest utrudniony lub niemożliwy. Osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w Polsce w dalszym ciągu borykają się z bardzo trudną sytuacją po ukończeniu edukacji szkolnej (maksymalnie 24–25 lat). Oferta placówek dziennego pobytu lub form zatrudnienia bardzo często jest zdecydowanie zbyt uboga, oferowane propozycje wsparcia często są nieadekwatne do potrzeb lub niedostępne z powodu zbyt małej liczby miejsc. Normalizacyjne postulaty dotyczące życiorysu i rytmów życia nie znajdują realizacji i odzwierciedlenia w ofercie skierowanej do osób z niepełnosprawnością intelektualną. Po okresie intensywnej stymulacji, regularności i różnorodności kontaktów społecznych, rozbudowanej ofercie spędzania czasu wolnego

itp. realizowanej na etapie edukacji szkolnej, przychodzi okres pustki i niejednokrotnie gwałtownego zubożenia środowiska społecznego osób z głębszą niepełnosprawnością. Być może zatem właśnie wykorzystanie potencjału technologii ICT do socjologicznej kompensacji funkcjonowania społecznego osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną można uznać za szansę na realizację idei paradygmatu normalizacji.

Rozważając kwestie posługiwania się technologiami ICT należy sobie najpierw odpowiedzieć o jakie dokładnie technologie nam chodzi. Tematykę tę można rozpatrywać z perspektywy dostępnego sprzętu i z perspektywy rozwiązań programistycznych. Ostatecznie to jednak połączenie tych dwóch aspektów daje pełen obraz cyfrowej różnorodności i funkcjonalnych możliwości wykorzystania nowoczesnego sprzętu komputerowego.

W kierunku technologii mobilnych

Jak wiadomo komputeryzacja dotknęła praktycznie wszystkich dziedzin życia i prawie w każdym obszarze możemy doszukiwać się udziału technologii komputerowych. Mniej lub bardziej zaawansowane komputery znajdujemy w naszych telefonach, zegarkach, telewizorach, pralkach, kuchenkach, kasach fiskalnych, bankomatach, samochodach czy samolotach. Z punktu widzenia tematyki tego opracowania, a więc możliwości wspierania rozwoju społecznego osób z niepełnosprawnością intelektualną największe znaczenie ma rozwój urządzeń pozwalających na korzystanie z sieci internetowej. Do niedawna były to wyłącznie komputery, ale od kilku lat rynek ten znacznie się rozszerzył o telefony komórkowe, tablety, zegarki, odtwarzacze muzyki i filmów itp. Dzięki tym urządzeniom możemy praktycznie bez ograniczeń przeglądać zasoby sieci i współtworzyć je niezależnie od miejsca, w którym się znajdujemy. Technologie te określane są mianem mobilnych. Wszystkie popularne portale społecznościowe, blogowe, fora internetowe, portale rozrywkowe, jak i większość pozostałych stron oferuje już w tej chwili specjalne aplikacje mobilne lub wersje dostosowane do przeglądania na urządzeniach mobilnych. Ogromny wzrost ilości dostępnego sprzętu oraz idący za nim drastyczny spadek cen tych urządzeń, w połączeniu z ogromną w tej chwili ofertą dostawców telefonii komórkowej w zakresie dostępu do mobilnego Internetu i znaczący wzrost jego prędkości sprawiły, że urządzenia mobilne stały się niezwykle łatwo dostępne i bardzo popularne. Jak wynika z Badań Młodzieży w wieku 15–24 lat przeprowadzonych w 2012 roku na zlecenie Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej, 99% badanej młodzieży posiada telefony komórkowe, a 81% stały dostęp do Internetu. Według tego samego źródła zaledwie 22%

osób korzysta z Internetu mobilnego, ale w świetle tak dynamicznego rozwoju technologicznego i spadku cen dostępu do Internetu, dane te z pewnością można uznać za nieaktualne, a odsetek młodych osób korzystających z mobilnego Internetu znacznie się zwiększył i nadal będzie rósł w ogromnym tempie. Jak podaje w/w raport UKE 89% badanych młodych ludzi korzysta z Internetu codziennie, podobnie jest z łącznością telefoniczną, 82% badanych codziennie wysyła co najmniej kilka SMS, a 67% deklaruje wykonywanie kilku połączeń dziennie (UKE, 2012). Brak dostępu do Internetu jak wynika z przytaczanego raportu jest pochodną statusu społecznego – 33% nieuczących się i niepracujących osób nie posiada dostępu do Internetu. Brak jest aktualnych badań dotyczących korzystania z Internetu przez osoby niepełnosprawne. Jak wynika z Diagnozy Społecznej 2011 odsetek niepełnosprawnych posiadających niezbędny sprzęt i korzystających z Internetu szacować można na poziomie 20–30% (Czapiński, Panek 2011). Istotne informacje dające obraz sytuacji w tym zakresie przedstawił raport „Niepełnosprawny w sieci” opracowany na zlecenie PFRON w latach 2004–2006. Objął on badaniem 2000 osób z niepełnosprawnością, w tym 500 respondentów z niepełnosprawnością intelektualną. Raport przedstawia stosunkowo optymistyczną wizję komputera i Internetu jako narzędzi niezwykle istotnych dla sytuacji życiowej osób z niepełnosprawnością, narzędzi mogących być dla nich wsparciem w rozwiązywaniu codziennych problemów.

Autorzy podkreślają, że w opinii badanych „Internet zmniejsza nierówności i pozwala wszystkim na równą partycypację we współczesnym świecie – pozwala zawierać znajomości, zarabiać pieniądze, [...] gwarantuje nieskończony dostęp do informacji. [...] otwiera przed osobami niepełnosprawnymi nowe perspektywy i możliwości, łamie bariery, jakie stwarza niepełnosprawność.” (PFRON, 2006) Jak wynika z przedstawionych danych, osoby niepełnosprawne uznają komputer i dostęp do Internetu za niezbędne i umożliwiające im uczestnictwo na równych prawach w normalnym życiu. (PFRON, 2006). W opiniach badanych osób z niepełnosprawnością uwidacznia się tendencja do przypisywania dostępowi do Internetu nawet większej wartości, niż ma to miejsce w populacji osób pełnosprawnych. Niezależnie od faktu dotychczasowego korzystania lub niekorzystania z komputera i Internetu, to właśnie te narzędzia wskazywane są jako artykuły pierwszej potrzeby w kontekście możliwości poprawy życia z niepełnosprawnością. Osoby niepełnosprawne są regularnymi użytkownikami komputera i Internetu, ponad połowa z badanych deklarowała dłuższe kontakty z komputerem kilka razy w tygodniu. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną są jednak zauważalnie mniej aktywne w przestrzeni Internetu niż osoby z niepełnosprawnością narządu ruchu. Najbardziej intensywnymi użytkownikami Internetu w tej grupie są mężczyźni w wieku 25–40 lat. Najczęstszy cel wykorzystywania Internetu przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną stanowi rozrywka, w dalszej

kolejności zdobywanie informacji oraz komunikacja. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną częściej w porównaniu do osób z niepełnosprawnością narządu ruch i dysfunkcjami słuchu oceniają korzystanie z komputera jako trudne. Za kwestie wymagającą dokładniejszych analizy uznać należy ponadto fakt, że osoby niepełnosprawne stosunkowo rzadko poszukują w Internecie pomocy i wsparcia na portalach dedykowanych właśnie niepełnosprawnym. Autorzy opracowania podkreślają jednak, że główną przyczyną takiego stanu rzeczy jest brak wiedzy, o tym że takie portale istnieją.

Przedstawione powyżej dane, odnoszą się przede wszystkim do populacji osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną, zarysowany jednak w raporcie obraz w zakresie potrzeb jak i możliwości posługiwania się technologiami ICT we wspieraniu rozwoju osób z niepełnosprawnością, nabiera szczególnej wartości wobec faktu, iż znaczenie wykorzystania ICT dla poprawy jakości życia akcentowane są tu przez same osoby niepełnosprawne, a nie tylko przez środowiska, które pracują na ich rzecz. Analiza przedstawionego materiału źródłowego rodzi wręcz stwierdzenie, że to właśnie osoby z niepełnosprawnością dostrzegają w technologiach ICT większą szansę na poprawę swojego funkcjonowania i wiążą z nim większe nadzieje na (względnie) normalne życie niż środowiska i grupy społeczne odpowiedzialne za wspieranie ich rozwoju i rehabilitację. Nie rozstrzygnięte pozostaje jednak pytanie jak to robić, by funkcjonalność technologii ICT ukierunkowywać, porządkować i miast pozwolić by przekształciła się w nieco chaotyczną zabawę, zadbać o to by również wspomagała funkcjonowanie i rozwój osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

Możliwości wykorzystania technologii ICT we wspieraniu rozwoju osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną

W opinii P. Plichty we wszystkich trzech głównych obszarach wyznaczających istotę niepełnosprawności intelektualnej (problemy poznawcze, problemy z zachowaniem przystosowawczym i potrzeba wsparcia w niezależnym życiu) technologie ICT mogą odgrywać pozytywną rolę. (Plichta 2012). Czy jest zatem możliwe, żeby wykorzystywać technologie internetowe także do wspierania rozwoju osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną pomimo znacznych zaburzeń rozwojowych i przystosowawczych? Jeden z przykładów potwierdzających możliwość i sens takich działań stanowi z pewnością doświadczenie z realizacji projektu PO KL 7.2.1 „Zrobimy to sami...” Projekt ten przeprowadzono w latach 2011–2013 na terenie województwa śląskiego. Działania realizowano na terenie 6 miast województwa, a zostały one zaadresowane do osób z głębszą nie-

pełnosprawnością intelektualną, pozostających poza aktywnością zawodową. Do projektu zrekrutowano 180 dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym, w tym również z zaburzeniami sprzężonymi. Główny cel założony w niniejszym projekcie stanowiło zorganizowanie oferty szkoleniowej dla uczestników projektu umożliwiającej rozwój zróżnicowanych kompetencji osobistych, społecznych i zawodowych pozwalających na zwiększenie ich szans w środowisku społecznym i zawodowym. (Flanczewska-Wolny, Wolny 2013). Specyfika działań podejmowanych w projekcie wynikała przede wszystkim z koncentracji na takich obszarach funkcjonowania uczestników, które stereotypowo uznawane są za niedostępne dla osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Najbardziej interesujące z punktu widzenia niniejszego opracowania były rzecz jasna wykorzystywane w projekcie technologie ICT, a w szczególności narzędzie e-portfolio Mahara.

Czym jest e-portfolio

Najogólniej rzecz ujmując e-portfolio to elektroniczna kolekcja dowodów (z ang. *Evidence*, przyp. J.W.) dokumentujących uczenie się twórcy w dłuższym czasie zaprezentowana na platformie internetowej. E-portfolio może odwoływać się do konkretnych obszarów kształcenia lub prezentować całościowe uczenie się. Dowodami mogą być teksty, zdjęcia, nagrania audio i wideo, projekty badawcze, obserwacje, komentarze ze strony mentorów, własne refleksje. Kluczowym elementem e-portfolio jest refleksja twórcy nad gromadzonymi dowodami zmierzająca do odpowiedzi na pytania, dlaczego te dowody zostały wybrane i czego się nauczyłeś w procesie tworzenia swojego e-portfolio (Barret 2011, za: Butler 2006). Konsekwencją takiego rozumienia e-portfolio jest dwutorowe jego postrzeganie z jednej strony jako produktu dokumentującego rozwój jednostki, z drugiej zaś jako procesu refleksji nad własnym uczeniem się. Budowanie e-portfolio odbywa się na platformie internetowej i wymaga od użytkownika szeregu umiejętności związanych z jej obsługą, jak również z szeroko rozumianą obsługą komputera (Wolny 2013). Praca z e-portfolio składa się z 4 etapów cyklicznie się powtarzających: gromadzenia danych: dowodów i artefaktów w postaci cyfrowej, wyboru artefaktów zgodnie z celami tworzenia e-portfolio, refleksji nad własnym uczeniem się i zgromadzonymi artefaktami, dowodami, syntezy – szukania połączeń pomiędzy artefaktami i refleksjami. Choć dane pozyskane z refleksji beneficjentów nad swoim uczeniem się realizowanych na podstawie e-portfolio są niesłychanie interesujące, to podjęcie się ich opisu znacznie wykraczałoby poza ramy tego artykułu. Przyjrzymy się zatem przede wszystkim jaki obraz przyrostu

kompetencji komputerowych i ich znaczenia dla rozwoju społecznego i osobistego uczestników projektu zarysował się w wyniku jego realizacji.

Projekt „Zrobimy to sami...” w liczbach

W trakcie dwóch lat trwania projektu uczestnicy stworzyli 4270 wyjątkowych stron z treściami. Tworzone strony łączone były w tematyczne kolekcje, których łącznie powstało 338. Beneficjenci przez ten czas regularnie tworzyli swoje dzienniki, w których opisywali osobiste doświadczenia i refleksje związane z własnym uczeniem się, w efekcie czego powstało 4149 oryginalnych wpisów do dzienników, ze średnią 23,05 wpisu na uczestnika w każdym z ośrodków. Organizując proces swojego uczenia się beneficjenci budowali plany działania zawierające zadania do realizacji. Powstało łącznie 296 planów zawierających 1209 zadań organizujących planowane uczenie się poszczególnych uczestników. Platforma Mahara pozwalała na przesyłanie i gromadzenie plików zewnętrznych (zdjęć, filmów, dokumentów tekstowych, tworzonych poza platformą) w efekcie dwuletniej pracy każdy z uczestników posiadał średnio 16,37 plików w swoim e-portfolio. System Mahara ma również charakter portalu społecznościowego pozwalającego na nawiązywanie kontaktów i komunikację interpersonalną. Pod koniec trwania projektu każdy z uczestników miał na platformie średnio 53,58 przyjaciół. Mahara stwarza liczne możliwości porozumiewania się i grupowego tworzenia treści. Obok popularnych „ścian” z krótkimi postami i wiadomości prywatnych możliwe są konwersacje na forum. W ostatnim badaniu liczba postów na różnych forach stworzonych przez uczestników wyniosła 1134 (Wolny 2013). Ponadto zdecydowana większość beneficjentów uzupełniła własnymi treściami moduły portalu Mahara, opisujące dotychczasowe doświadczenia edukacyjne, takie jak: „Moje motywacje”, „Historia edukacji”, „Umiejętności”, „Zainteresowania”, „Swoje cele”, „Osiągnięcia”. Platforma ta oferuje również zaimplementowane w swoich zasobach dwa narzędzia do badania charakterystyk własnego uczenia się, skonstruowane na podstawie koncepcji Inteligencji Wielorakich H. Gardnera. Praktycznie wszyscy uczestnicy rozwiązali testy, a na łamach swoich e-portfolio zamieścili uzyskane wyniki.

Oczywiście grupa beneficjentów objętych działaniami projektowymi cechowała się dość dużym zróżnicowaniem w ilości i jakości produkowanych przez siebie treści i przedstawione dane ilościowe mogą obraz ten nieco fałszować, nie ulega jednak wątpliwości, że zdecydowana większość z nich poradziła sobie z wyzwaniem samodzielnego generowania treści i organizowania ich w formule e-portfolio. Dodać tutaj należy, że choć platforma ta jest dość intuicyjna i prosta w obsłudze, to

wymaga znacznie większych umiejętności niż obsługa przeglądarki internetowej czy podstawowych operacji na plikach.

Jakie korzyści dla rozwoju osób z głębszą niepełnosprawnością płyną z wykorzystywania technologii ICT w procesie kształcenia

Zaprezentowane wcześniej dane liczbowe stanowią rzecz jasna pewnego rodzaju statystyczne uogólnienie i to wyłącznie odnoszące się do objętej projektem grupy 180 osób. Kluczowe jednak pytanie czego nauczyli się i czego doświadczyli beneficjenci w kontekście własnego rozwoju, oraz jak technologie ICT przełożyły się na trwałą przyrost ich kompetencji, a przez to na poprawę jakości życia pozostaje nadal otwarte. Pozostają w tym kontekście nadal otwarte. Czy opisany projekt przyniósł na nie odpowiedź?

Jak się okazało posługiwanie się Maharą w pierwszej kolejności przysporzyło wiele trudności, wątpliwości i pytań samym osobom prowadzącym projekt, wielu z nich opisywało swoje pierwsze (i późniejsze) doświadczenia z tym portalem jako wyzwanie. Kwestionowano sensowność posługiwania się tym narzędziem jako zbyt trudnym dla uczestników projektu i sugerowano posłużenie się prostszymi rozwiązaniami wraz z obniżeniem oczekiwań wobec beneficjentów (Potyka 2013). Po dwóch latach trwania projektu większość kadry prowadzącej zgodnie stwierdzała, że posługiwanie się Maharą było dużym wyzwaniem, które jednak przyniosło równie duże efekty w różnych sferach rozwoju uczestników.

Posługiwanie się Maharą otworzyło nowe możliwości osobom z głębszą niepełnosprawnością w zakresie tworzenia i kolekcjonowania zasobów elektronicznych, refleksji nad nimi oraz refleksji nad swoim uczeniem się. Dzięki temu narzędziu uczestnicy stali się współtwórcami zasobów internetowych jako pełnoprawni uczestnicy cyfrowej społeczności.

Mahara, dając użytkownikom ogromną swobodę i dowolność w zakresie rodzaju gromadzonych artefaktów, stwarza przestrzeń dla osób z głębszą niepełnosprawnością, w której to oni decydują o formie w jakiej pragną prezentować swoje doświadczenia edukacyjne. Pozwala to na dostosowanie form wyrażania treści do ich indywidualnych predyspozycji, potrzeb i umiejętności technicznych. Zamieszczać można zdjęcia, teksty, pliki tekstowe stworzone w różnych programach, nagrania video, nagrania audio, zasoby z innych stron, portali. Tworząc e-portfolio można posługiwać się całkowicie autorskimi materiałami, tworzonymi na platformie lub przesyłanymi na nią z komputera. Możliwe jest również posługiwanie się gotowymi zasobami zaczerpniętymi z Internetu lub stworzonymi z pomocą innych osób (Wolny 2013). Wartość tworzonego e-portfolio bynaj-

mniej nie spada, jako że autorskim pozostaje układ i sposób prezentacji zebranych treści, a także refleksja nad nimi będąca kluczowym aspektem posługiwania się e-portfolio. Możliwość ta jest niezwykle istotna właśnie z punktu widzenia osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, dla których samodzielne tworzenie treści jeszcze nie jest osiągalne, a które mimo to chcą uczestniczyć w procesie budowania e-portfolio. Jak wynika z doświadczeń zebranych w projekcie, samodzielna obsługa tego portalu przysparzała wielu trudności jego uczestnikom, wymagali oni wielokrotnego powtarzania rutynowych czynności w celu ich opanowania, a liczne elementy i tak umykały ich pamięci (Potyka 2013).

W kontekście tych trudności asystenci przygotowywali im specjalne instrukcje krok po kroku, wpisywali beneficjentom etapy poszczególnych procedur do ich notesów lub pomagali im w ich zapisaniu. Zaletą posługiwania się platformą Mahara jest fakt pozostawiania użytkownikom wolności w zakresie formy i zakresu udzielanej mu pomocy. Samodzielność w zakresie jej obsługi jest dla osób z niepełnosprawnością intelektualną wielkim wyzwaniem, mimo to wielu uczestników wypracowało sposoby samopomocy w sytuacjach stwarzających im kłopoty (opisane wyżej «ściagi»). Osoby, które nie osiągnęły samodzielności w zakresie jej tworzenia, a kluczowe czynności na platformie wykonywane były przez asystentów, zawsze miały możliwość uczestniczenia w tym procesie i podejmowania decyzji dotyczących doboru treści czy formy ich prezentacji, co przekładało się na budowanie w nich poczucia sprawstwa, podejmowania decyzji i kontrolowania rzeczywistości (Potyka 2013).

Tworząc lub współtworząc treści na platformie Mahara uczestnicy mieli możliwość uczestnictwa w aktywnościach typowych dla ich pełnosprawnych rówieśników, atrakcyjnych społecznie, adekwatnych do ich wieku, zainteresowań w sposób odpowiadający ich indywidualnym możliwościom. Co więcej, platforma Mahara stworzyła możliwość zawiązywania i utrzymywania kontaktów z innymi użytkownikami. Możliwe było wzajemne prezentowanie sobie tworzonych przez siebie treści, komentowanie ich. Przygotowując swoje e-portfolio, edytując swoje profile, uczestnicy uczyli się umiejętności budowania i prezentacji swojego wizerunku. W tym aspekcie Mahara uwidoczniła potencjał, dla bezpiecznego przygotowania uczestników do podejmowania aktywności na otwartych portalach społecznościach. Takie rozwiązania dość jednoznacznie wpisują się w postulaty płynące z przyjęcia paradygmatu normalizacji środowiska, a także są odpowiedzią na wymagania jakie stawia społeczeństwo w erze web 2.0.

Co bardzo ciekawe, jedną z najbardziej samodzielnych aktywności na platformie Mahara przejawianą przez uczestników stanowił udział w dyskusjach na forum. Jak zauważa Anna Potyka „[...] fora te stały się istotną przestrzenią społeczną, w której uczestnicy projektu są pełnoprawnymi członkami społeczności i chcą czerpać korzyści czy działać na rzecz swojej grupy, ale mają na uwadze

też innych ludzi” (Potyka 2013, s. 65). Świadczyć to może o dużej świadomości ich użytkowników odnoszącej się do funkcji jakie pełni forum, potrzebie wchodzenia w interakcje społeczne z innymi osobami często znajdującymi się podobnej sytuacji co one, i co z punktu widzenia tego artykułu najważniejsze, aktywność ta niejako dowodzi, że osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną są w stanie te potrzeby realizować również z wykorzystaniem technologii ICT.

Co uczestnicy wynieśli z posługiwania się platformą Mahara i jakie korzyści dla ich funkcjonowania i rozwoju ona przyniosła

Otwarte pozostaje pytanie na ile i w jakich obszarach osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną były w stanie skorzystać z oferowanych przez technologię ICT rozwiązań. W kontekście zrealizowanego projektu można wskazać na kilka obszarów. Po pierwsze, regularne zamieszczanie materiałów dokumentujących życie i rozwój uczestników, wymusiły swoistą systematyzację poszczególnych sfer życia, a refleksje nad nimi, choć z początku trudne i nieoczywiste, doprowadziły do przełomu w rozwoju ich samoświadomości. Wymuszone przez metodę refleksje pozwoliły na zauważenie swoich mocnych i słabych stron, zdolności, możliwości i ograniczeń, a w efekcie na dostrzeżenie faktu wieloaspektowości funkcjonowania człowieka. Taki ogląd prowadzi do znacznego rozwoju użytecznej wiedzy o samym sobie, o własnych kontaktach z innymi ludźmi i w dalszej konsekwencji do prób odpowiedzi na pytania: „Kim jestem?” i „Jaki jestem?” (Potyka 2013). Stawiając te pytania stwarzamy przestrzeń do samostanowienia, podejmowania decyzji zgodnych z naszymi preferencjami i wartościami, przestrzeń w której można uczyć się kontroli nad sobą i swoim życiem, doświadczając sprawczości własnego działania, co może przekładać się na podejmowanie ukierunkowanej, zaplanowanej i celowej aktywności w kierunku własnego rozwoju i dalszej aktywności społecznej i zawodowej (Wolny 2013). Z punktu widzenia sytuacji dorosłych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną powyższe kompetencje wydają się być kluczowe dla podnoszenia ich jakości życia i sprawności w funkcjonowaniu społecznym.

Podsumowanie

Podsumowując zatem przedstawione powyżej rozważania należałoby zwrócić uwagę na kilka istotnych kwestii. Po pierwsze, osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną mogą znacznie skorzystać z technologii ICT w perspektywie

ich rozwoju, normalizacji i podnoszenia jakości życia w stopniu większym niż wskazywałoby na to powszechnie funkcjonujące przekonanie o ich możliwościach poznawczych. Technologie te mogą przekładać się na wzrost motywacji do podejmowania aktywności i sprzyjać tworzeniu się czynnej postawy wobec własnego rozwoju. Druga z podsumowujących opracowanie konkluzji zmierza jednak do tego, iż społeczności szkolne, instytucjonalne, rówieśnicze, domowe, w których funkcjonują osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, bardzo często nie są gotowe na podejmowanie działań z wykorzystaniem ICT. Brakuje zarówno rozwiązań organizacyjnych, formalnych, jak i samej wiedzy, umiejętności i doświadczenia w zakresie posługiwania się technologiami ICT wśród potencjalnych organizatorów tej działalności. Niewątpliwie jest to wielkie wyzwanie, ale w kontekście przedstawionych wyżej rozważań nad przemianami we współczesnej pedagogice i doświadczeń z zaprezentowanego projektu, wyzwania te warto są ich podejmowania. Bez sensownego i odpowiedzialnego namysłu nad miejscem i możliwościami wykorzystania technologii ICT w nauczaniu i uczeniu się, również – a może zwłaszcza osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną – coraz trudniejsze będzie przygotowanie młodych ludzi do stawiania czoła wyzwaniom współczesnego świata. A próby uchronienia przed niebezpieczeństwami Internetu i technologii cyfrowych, oparte na ich pomijaniu, deprecjonowaniu w procesie kształcenia, mogą przynieść zupełnie odwrotny efekt, wszak wiele zła rodzić się może właśnie z niewiedzy (Camus 2010).

Bibliografia

- Andrzejewska A., Bednarek J., (red.) (2010), *Osoby niepełnosprawne a media cyfrowe. Z pogranicza teorii i praktyki*, Wydawnictwo APS, Warszawa.
- Barret H.C. (2015), *Balancing the TwoFaces of E-Portfolios. W: Education for a Digital World: Advice, Guidelines, and Effective Practice from Around the Globe, 2nd Edition*, Province of British Columbia 2011, <http://electronicportfolios.org/balance/balancingarticle2.pdf> [dostęp: 28.12.2015].
- Chrzanowska I. (2015), *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Czapiński J., Panek T., (red.) (2015), *Raport Diagnoza społeczna 2011 – warunki i jakość życia Polaków*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Rada Monitoringu społecznego, Warszawa 2011, <http://we.vizja.pl/en/download-pdf/volume/5/issue/3/id/214/> [dostęp: 27.12.2015].
- Krause A. (2010), *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Krause A., Żyta A., Nosarzewska S. (2010), *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń.
- Krejtz K., Kolenda P., Kubera A. (2010), *Mobilność 2012 Raport o wpływie Internetu mobilnego na życie Polaków*, http://kobiety.nazwa.pl/Raport_Mobilnosc2010.pdf [dostęp: 28.12.2015].

- Kruk-Lasocka J., Flanczewska-Wolny M., Dziuba D., Wolny J. (2013), *W drodze do samostanowienia osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*, Wydawnictwo STAPIS, Katowice.
- Olszewski S., Parys K., Trojańska M. (2012), *Przestrzenie życia osób z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków.
- PFRON (2015), *Raport Korzystanie i postawy wobec Internetu – Niepełnosprawni w sieci*, BIFRON 3/2006, Warszawa 2006, http://www.pfron.org.pl/ftp/dokumenty/BIFRON/2006/BIFRON_infostart_2006.pdf [dostęp: 26.12.2015].
- Plichta P. (2013), *Wyniki badań nad korzystaniem z Internetu przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną – praktyczne implikacje [w:] J. Pyżalski, Cyberbullying, zjawisko, konteksty, przeciwdziałanie*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Łódź.
- Potyka A. (2013), *Wykorzystanie narzędzia e-portfolio – Mahara w budowaniu kompetencji osobistych i społecznych oraz kształtowaniu indywidualnej ścieżki rozwoju osób z niepełnosprawnością intelektualną [w:] J. Kruk-Lasocka, M. Flanczewska-Wolny, D. Dziuba, J. Wolny, W drodze do samostanowienia osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*, Wydawnictwo STAPIS, Katowice.
- Pyżalski J. (2012), *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Raport Analiza cen usług mobilnego Internetu w Polsce, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Warszawa 2013, https://www.uke.gov.pl/files/?id_plik=12876 [dostęp: 26.12.2015].
- Raport Młodzież na rynku usług telekomunikacyjnych 2012 – badanie klientów indywidualnych w wieku 15-24 lata, Millward Brown na zlecenie UKE, Warszawa 2012, https://www.uke.gov.pl/files/?id_plik=12341 [dostęp: 26.12.2015].
- Raport na temat mobilnego internetu, ClickMaster Polska, Kraków 2011, <http://www.clickmaster.pl/raport-nt-mob-int.pdf> [dostęp: 27.12.2015].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2012 r. poz. 977) wraz z załącznikami, <https://men.gov.pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/podstawa-programowa/rozporzadzenie-o-podstawie-programowej-w-calosci.html> [dostęp: 30.12.2015].
- Wolny J. (2013), *Idea i możliwości wykorzystania ePortfolio w Pedagogice Specjalnej [w:] T. Żółkowska, M. Wlazło (red.), Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość, t. IX: Edukacja i rehabilitacja osób niepełnosprawnych – oblicza terapii*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego US „Minerwa”, Szczecin.